

Provocări ale dreptului de autor în contextul pieței unice digitale Copyright Challenges in the context of the Digital Single Market

Alexandru Toma¹

Rezumat: Dreptul de autor se află în centrul dezbaterilor privind evoluția tot mai rapidă a noilor tehnologii informaționale, provocările economice, sociale și juridice fiind considerabile. Dezvoltarea Internetului generează o îngrijorare în rândul titularilor dreptului de autor cu privire la modul în care pot fi utilizate operele lor aduse la cunoștința publicului prin intermediul platformelor online. Particularitatea legislației actuale privind drepturile de autor este, pe de o parte, de a căuta un echilibru între protecția drepturilor pe care titularul le deține asupra operei sale și a integrității operei și, pe de altă parte, asigurarea distribuirii operei în cele mai bune condiții, garantând în același timp autenticitatea copiilor. În cuprinsul lucrării vom analiza modul în care acest echilibru este realizat și menținut în mediul virtual, urmând a identifica soluțiile de protecție a operelor pe Internet, în contextul noilor reglementări privind piața unică digitală.

Cuvinte-cheie: dreptul de autor; opere de artă; utilizatori; platforme online; extragerea textului și a datelor; furnizori de servicii de partajare a conținutului online.

Abstract: Copyright is in the middle of the debates regarding the increasing evolution of new information technologies, the economic, social and legal challenges being considerable. The development of the Internet raises concerns among copyright owners about how their public works can be used through online platforms. The peculiarity of current copyright legislation is focused, on one hand, on seeking a balance between the protection of the owner's rights over his work and the integrity of the work and, on the other hand, on ensuring the distribution of the work in the best conditions, while guaranteeing the authenticity of the copies. In the paper we will analyse how this balance is achieved and maintained in the virtual environment, and will identify the legal solutions for the protection of the work on the Internet, under the new rules on the Digital Single Market.

Keywords: copyright; art works; users; online platforms; text and data mining; online sharing content service providers.

¹ Doctorand, Facultatea de Drept, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, e-mail: alex_toma@ymail.com.

1. Introducere

În ultimii ani, Internetul a devenit o infrastructură fundamentală prin care se transmite informația. Internetul a făcut un pas mare, trecând de la un mijloc de comunicare între cercurile de cercetare în arena comercială. În acest moment suntem conștienți că Internetul reprezintă un canal prin care sunt transmise date la nivel mondial, fiind utilizat preponderent în comerț, pentru a vinde și livra conținut și informații creative. Pe măsură ce acest canal este utilizat din ce în ce mai mult în scopuri comerciale, aspectele juridice legate de protecția dreptului de autor necesită o atenție sporită. Putem afirma faptul că devine din ce în ce mai greu să petrecem o oră pe internet fără să ne „ciocnim” cu legea dreptului de autor.

Legea tradițională privind dreptul de autor a fost concepută inițial pentru a se ocupa de crearea, distribuirea și comercializarea operelor protejate în copii tangibile.

În prezent, tehnologiile digitale, fără a ține cont de prevederile legale, au transformat modul în care conținutul creativ este produs, distribuit și accesat azi. Cu alte cuvinte, companiile digitale s-au strecurat între creatori și public. Această evoluție nu a fost anticipată, legiuitorul neluând în considerare această realitate. Ne confruntăm cu o problemă economică dar care are, de asemenea, o dimensiune juridică. Astfel, trebuie implementate tot timpul modalități de a concilia interesele autorilor cu interesele platformelor și a utilizatorilor de internet, care își afirmă dreptul la libertate.

Noul cadru legislativ la nivelul Uniunii Europene asigură respectarea drepturilor de autor în raport cu modul în care funcționează Internetul, abordând îndeosebi problemele legate de distribuirea conținutului în mediul online și protecția drepturilor autorilor (creatorilor de conținut). Directiva UE 2019/790 privind dreptul de autor și drepturile conexe pe piața unică digitală este destinată să asigure o piață funcțională bună pentru dreptul de autor. Deși face referire la directivele² anterioare și modifică anumite dispoziții, această directivă prevede și reglementează anumite practici care nu au fost luate în considerare până la momentul propunerii, respectiv adoptării ei.

Ne îndreptăm atenția asupra câtorva obiective cheie ale directivei ce constau în protejarea publicațiilor de presă, reducerea neconcordanței valorice dintre profiturile realizate de platformele online și de creatorii de conținut, încurajarea colaborării celor două grupuri de interese și crearea de excepții

² Directiva 96/9/CE din 11 martie 1996 privind protecția juridică a bazelor de date și Directiva 2001/29/CE din 22 mai 2001 privind armonizarea anumitor aspecte ale dreptului de autor și drepturilor conexe în societatea informațională.

privind dreptul de autor pentru extragerea textului și a datelor³ (*text and data mining*).

2. Noile excepții obligatorii

Legislația Uniunii Europene oferă autorilor „dreptul exclusiv de a autoriza sau de a interzice reproducerea directă sau indirectă, temporară sau permanentă, prin orice mijloace sau în orice formă, în totalitate sau în parte”⁴, a operelor lor. Cu toate acestea, Directiva 2001/29/CE privind armonizarea anumitor aspecte ale dreptului de autor și drepturilor conexe în societatea informațională și Directiva 2006/115/CE privind dreptul de închiriere și de împrumut și anumite drepturi conexe dreptului de autor în domeniul proprietății intelectuale oferă posibilitatea unor excepții și limitări ale acestor drepturi în anumite condiții. Deși excepțiile privind dreptul de autor permit utilizarea operelor protejate fără autorizarea titularului drepturilor de autor în anumite scopuri și cu respectarea unor condiții, majoritatea excepțiilor prevăzute de legislația Uniunii Europene sunt opționale⁵, nu au un efect transfrontalier sau nu acoperă întotdeauna utilizările digitale. Acest lucru inhibă noile moduri de utilizare a materialelor digitale pentru educație, cercetare, conservarea patrimoniului cultural și accesul la cunoaștere.

Prin urmare, prima parte (art. 3 – 6) a Directivei UE 2019/790 prevede noi excepții obligatorii privind dreptul de autor și drepturile conexe. Acestea sunt legate de apariția tehnologiilor digitale în domenii precum cel al cercetării și inovării, al educației și al conservării patrimoniului cultural și permit noi tipuri de utilizări care anterior nu erau acoperite de o excepție.

Cu privire la „extragerea textului și a datelor”, excepția este rezervată sectorului științific și „organizațiilor de cercetare”. Prin urmare, permite cercetătorilor să efectueze extrageri de texte și date științifice la care au un acces legitim. Această excepție nu poate fi eliminată prin clauze contractuale contrare, care sunt considerate a fi fără efect. Această precizare este necesară având în vedere riscul ca astfel de clauze să fie generalizate. Cu toate acestea, se prevede că titularii au dreptul de a lua măsuri menite să asigure securitatea și integritatea rețelelor și a bazelor de date. Acest lucru le-ar permite să limiteze accesul la lucrări sau descărcarea lor, fără ca, totuși, aplicarea efectivă a excepției să fie compromisă.

³ Conform definiției oferite de Directivă, *extragerea textului și a datelor* înseamnă „orice tehnică analitică automatizată care vizează analizarea textului și a datelor în formă digitală pentru a genera informații precum modele, tendințe și corelații, fără însă a se limita la acestea”.

⁴ Articolul 2 din Directiva 2001/29/CE privind armonizarea anumitor aspecte ale dreptului de autor și drepturilor conexe în societatea informațională.

⁵ Singura excepție obligatorie pentru statele membre este cea a „copiei provizorii” prevăzută la articolul 5 din Directiva 2001/29/CE.

Următoarea excepție obligatorie este cea denumită în literatura juridică „excepția pedagogică”⁶. Această excepție permite utilizarea digitală a operelor și a altor obiecte protejate în activitățile didactice, cu respectarea anumitor condiții⁷. În acest sens, articolul 5 clarifică faptul că instituțiile de învățământ pot folosi doar în scop ilustrativ operele protejate prin dreptul de autor, „în măsura justificată de scopul necomercial urmărit”. Cu toate acestea, excepția nu se aplică dacă există pe piață licențe adecvate pentru diferite materiale, cum ar fi partiturile.

Nu în ultimul rând, conform articolului 6, legislațiile naționale trebuie să prevadă excepția care „permite instituțiilor de conservare a patrimoniului cultural să realizeze copii ale oricăror opere sau alte obiecte protejate din colecțiile lor permanente, în orice format sau pe orice suport, în scopuri de conservare a acestor opere sau altor obiecte protejate și în măsura în care este necesar pentru o astfel de conservare”.

3. Regimul operelor indisponibile și al operelor aflate în domeniul public

Legiuitorul european dispune, în a doua parte a directivei, o măsură cu privire la asigurarea unui acces mai larg la conținut. Astfel, articolul 8 prevede faptul că instituțiile de conservare a patrimoniului cultural, precum bibliotecile, arhivele sau muzeele, pot pune la dispoziția publicului opere sau alte obiecte protejate care nu se regăsesc în comerț, cu condiția ca astfel de opere să fie disponibile doar pe website-uri necomerciale (excepție numită „fall-back”). Totuși, beneficiarii acestor lucrări (autori, editori, muzicieni, actori, producători etc.) pot restrânge acest drept, astfel încât instituțiile în cauză să nu mai poată pune la dispoziția publicului întreaga operă, anumite opere sau anumite utilizări ale acestora.

Articolul 14 clarifică un principiu fundamental al legislației Uniunii Europene în materia dreptului de autor, arătând clar că „atunci când termenul de protecție a unei opere de artă vizuală a expirat, orice material rezultat dintr-un act de reproducere a operei respective nu face obiectul dreptului de autor sau al drepturilor conexe, cu excepția cazului în care materialul rezultat din actul de reproducere este original”. Cu alte cuvinte, norma europeană stabilește că muzeele și alte instituții de patrimoniu cultural nu mai pot pretinde

⁶ F. Gaullier, „Droit d’auteur et marché unique numérique. Impact sur les métiers de l’information et de la documentation”, în *Revue d’information, données et documents*, 2017/1 (Volume 54), p. 21.

⁷ Art. 5 (1) „(a) să aibă loc sub responsabilitatea unei instituții de învățământ, în clădirea acesteia sau în alt loc, sau într-un mediu electronic securizat la care au acces doar elevii sau studenții și cadrele didactice ale instituției de învățământ; și (b) să fie însoțită de indicarea sursei, inclusiv a numelui autorului, cu excepția cazurilor în care acest lucru se dovedește imposibil.”

drepturile de autor asupra reproducerilor digitale ale operelor care aparțin domeniului public din colecțiile lor. Practic, legislațiile naționale care prevăd că reproducerile lipsite de originalitate beneficiază de protecție prin intermediul drepturilor conexe vor trebui să-și modifice legislația în materia dreptului de autor astfel încât aceste drepturi să nu mai fie revendicate în cazul reproducerilor operelor de artă vizuală aflate în domeniul public. Este important de menționat că formularea articolului 14 nu acoperă dosar reproducerile fotografice ale operelor de artă bidimensionale, cum ar fi picturile, ci și reproducerile tridimensionale ale lucrărilor tridimensionale (cum ar fi scanările 3D ale lucrărilor sculpturale).

4. Dreptul conex al editorilor

A treia parte este concentrată asupra diferitelor măsuri menite să îmbunătățească poziția titularilor de drepturi în fața creșterii accelerate a utilizărilor digitale și transfrontaliere a conținutului protejat de dreptul de autor.

Printre aceste măsuri, identificăm un drept conex al editorilor de publicații de presă introdus de articolul 15. Înainte de adoptarea acestei directive, editorii de publicații de presă erau dezavantajați atunci când conținutul unei lucrări era preluat de site-uri web care compilează și distribuie articole/știri, cum ar fi Google News, entități denumite „agregatori de știri”. În fapt, sub rezerva cesionării drepturilor de autor ale jurnaliștilor asupra conținutului publicat, editorilor de presă le revenea sarcina de a demonstra pentru fiecare dintre publicațiile în cauză că platforma de agregare a știrilor a reproduș și publicat online, fără acceptul prealabil, o parte originală din lucrarea lor. Având în vedere faptul că o astfel de demonstrație nu este ușoară, mulți editori refuză să se opună difuzării online a publicațiilor lor de către agregatorii de știri. Articolul 15 din directivă are drept scop acordarea editorilor publicațiilor de presă dreptul exclusiv de a autoriza sau de a interzice difuzarea online a publicațiilor de presă către prestatorii de servicii ale societății informaționale.

Prin urmare, agregatorii de conținut vor trebui să încheie licențe cu editorii de presă pentru a putea publica total sau parțial articolele lor. Cu toate acestea, acest drept nu se aplică utilizării publicațiilor de presă în scop privat sau necomercial de către utilizatori individuali, utilizării unor cuvinte individuale sau a unor extrase foarte scurte dintr-o publicație de presă sau actelor de introducere de hyperlink-uri. Prin urmare, cu titlu de exemplu, va fi posibil ca un utilizator de internet să partajeze un articol de presă pe Facebook. Mai mult, apreciem că sintagma „extrase foarte scurte” este destul de vagă și poate genera multe dezbateri în instanță. În absența unor clarificări în legile naționale, putem deduce că platforma Google News rămâne neschimbată.

5. O responsabilitate mai mare pentru furnizorii de servicii de partajare a conținutului online

Directiva prevede noi reguli (art. 17) pentru furnizorii de servicii de partajare a conținutului online (*online sharing content service providers*) în vederea protejării conținutului încărcat de utilizatorii săi. Trebuie precizat faptul că aceste reguli nu se aplică serviciilor de stocare cloud (cum ar fi Google Drive sau iCloud), enciclopediilor non-profit (așa cum este cazul Wikipedia), platformelor software cu sursă deschisă (precum GitHub) și nici depozitelor educaționale sau științifice non-profit.

Până la adoptarea directivei, platformele de partajare a conținutului online, precum YouTube sau Dailymotion, beneficiau de un regim de răspundere redusă pentru conținutul postat de utilizatorii lor. Răspunderea platformelor poate fi pusă în aplicare numai dacă sunt avertizate cu privire la conținutul ilicit disponibil pe website-ul lor și nu suspendă prompt conținutul contestat.

Prin introducerea articolului 17.1, legiuitorul european dorește să extindă răspunderea acestor platforme, considerând că acestea desfășoară acte care intră sub incidența dreptului de autor⁸ (distribuirea online a operelor protejate), și, în aceeași măsură, să încurajeze acești furnizori să obțină o autorizație din partea titularilor de drepturi, de exemplu prin încheierea unui contract de licență.

Articolul 17.2 specifică în plus că, în cazul autorizării, aceasta acoperă și actele efectuate de utilizatorii platformei atunci când aceștia nu acționează în scopuri comerciale sau în absența unor venituri semnificative. Înțelegem că – în acest caz – aceștia din urmă pot fi beneficiarii unei „sub-licențe”.

În absența acordului titularului drepturilor, furnizorul de servicii va fi responsabil pentru actele de comunicare neautorizate către public, cu excepția cazului în care poate demonstra că a depus toate eforturile pentru a obține autorizația necesară⁹. În practică, în ceea ce privește obligația de a obține

⁸ Art. 17 (1) „Statele membre prevăd că prestatorul de servicii online de partajare de conținut realizează un act de comunicare publică sau un act de punere la dispoziția publicului în scopul prezentei directive atunci când acordă publicului acces la opere protejate prin drept de autor sau la alte obiecte protejate încărcate de către utilizatorii săi.” Această nouă definiție se delimitează de jurisprudența Curții de Justiție a Uniunii Europene prin simplul fapt că nu ține seama de anumite aspecte, cum ar fi natura lucrativă a activității (CJUE, 8 septembrie 2016, GS Media, C-160/15) sau faptul că platforma listează și indexează lucrările (CJUE, 14 iunie 2017, Stichting Brein C-610/15).

⁹ Art. 17 (4) „Dacă nu este acordată nici o autorizație, prestatorii de servicii online de partajare de conținut răspund pentru actele neautorizate de comunicare publică, inclusiv pentru punerea la dispoziția publicului, a operelor protejate prin drept de autor sau a altor obiecte protejate, cu excepția cazului în care prestatorii de servicii demonstrează că: (a) au depus toate eforturile pentru a obține o autorizație; și (b) au

autorizația titularului drepturilor de autor, utilizarea expresiei „cele mai bune eforturi” indică a priori o obligație de mijloace și nu de rezultat. Acest aspect trebuie să consolideze practica stabilită de platforme, aceea de a stabili termeni și condiții care să fie acceptate la încărcarea conținutului, să prevadă acordarea unei licențe platformei și a unor garanții cu privire la deținerea drepturilor de autor. În ceea ce privește celelalte două condiții, deși filtrarea automată nu mai este prevăzută ca o obligație (directiva prevede, dimpotrivă, în articolul 17.8, că platforma nu este supusă unei obligații generale de monitorizare) și expresia „cele mai bune eforturi” indică la fel o obligație de mijloace, apreciem că formularea textului este ambivalentă și este posibil ca filtrarea automată¹⁰ – a priori sau a posteriori – să devină o regulă, cel puțin dacă platformele respectă principiul precauției prin aplicarea cât mai strictă a directivei. În realitate, pentru a garanta indisponibilitatea operelor și a altor obiecte protejate indicate în prealabil de titularii de drepturi, platformele constituie sistematic baze de date care cuprind cataloage furnizate de titularii drepturilor, înainte de orice exploatare, și filtrează automat tot conținutul înainte de publicare pentru a verifica dacă nu se află deja în baza de date. În acest sens, directiva prevede că o colaborare cu titularii de drepturi nu trebuie să împiedice punerea la dispoziție a operelor care nu încalcă drepturile de autor și drepturile conexe, în special în contextul exercitării unei excepții sau a unei limitări de la aceste drepturi¹¹.

depus, în conformitate cu cele mai ridicate standarde de diligență profesională din domeniu, toate eforturile pentru a asigura indisponibilitatea operelor și a altor obiecte protejate specifice în privința cărora titularii de drepturi au oferit prestatorilor de servicii informații relevante și necesare; și în orice circumstanță (c) au acționat cu promptitudine, la primirea unei notificări suficient de justificate din partea titularilor de drepturi, pentru a opri accesul la operele sau alte obiecte protejate notificate sau pentru a le elimina de pe site-urile lor, și au depus toate eforturile pentru a preveni viitoare încălcări a acestora în conformitate cu litera (b).”

¹⁰ Implementarea directivei implică necesitatea ca filtrele online să fie reprogramate pentru a decide dacă conținutul postat de un utilizator este protejat de un drept de autor aparținând unei terțe persoane, dacă utilizarea conținutului este permisă de autor sau dacă se încadrează în utilizările permise de legislația națională a statului unde conținutul este publicat. Pentru a evita acordarea de despăgubiri titularilor atunci când nu iau măsuri „rezonabile” pentru a împiedica încălcările drepturilor de autor, furnizorii de servicii de partajare a conținutului online pot alege să implementeze un sistem automat prin care resping încărcarea oricărui conținut, dacă există indicii minimale în sensul încălcării unui drept de autor (cum ar fi cazul clipurilor video unde o piesă cunoscută rulează pe fundal).

¹¹ Art. 17 (7) „Cooperarea dintre prestatorii de servicii online de conținut și titularii de drepturi nu trebuie să conducă la împiedicarea disponibilității operelor sau a altor obiecte protejate încărcate de utilizatori, care nu încalcă dreptul de autor și drepturile conexe, inclusiv în cazul în care astfel de opere sau alte obiecte protejate fac obiectul

În practică, ce va schimba acest articol, în afară de faptul că titularii de drepturi vor putea acorda licența furnizorilor de servicii de partajare a conținutului online. Este cunoscut faptul că marile companii prezente în mediul online, precum YouTube sau Facebook, au stabilit de mult timp proceduri de notificare a încălcării drepturilor de autor sau sisteme de filtrare a conținutului. Prin urmare, acești actori sunt deja pregătiți să răspundă pentru „noul” lor regim de responsabilitate. Oricum, această schimbare va duce la creșterea șanselor creatorilor de opere de a obține licențe și o remunerare corectă pentru folosirea producției lor în mediul online.

Concluzii

Având în vedere multitudinea de considerente și ambiguitatea cultivată de text, directiva încearcă mai întâi să concilieze diferite abordări politice și filosofice ale fiecărui stat membru. Legiuitorul european își propune să realizeze un echilibru și să ofere o protecție sporită titularilor de drepturi de autor într-un mediu virtual în continuă dezvoltare, având în același timp grijă să nu pună la îndoială principiul suveranității naționale. Astfel, directiva apelează, pe de o parte, la intervenția spiritului creator al judecătorului, și, pe de altă parte, la negocierile dintre titularii drepturilor de autor și platformele online, pentru a defini modalitățile practice de aplicare a regulilor conturate.

Încheind într-o notă optimistă, în ciuda reglementărilor care au stârnit multe dezbateri, aceste prevederi vin în sprijinul artiștilor, al jurnaliștilor și al site-urilor de știri, deoarece le protejează drepturile de autor, le crește șansele de a obține înțelegeri de licență și le oferă posibilitatea de a fi remunerați corespunzător pentru folosirea creațiilor lor în mediul online. Următorul pas va fi în special transpunerea lor în diferitele legislații naționale în scopul unei armonizări reale.

unei excepții sau limitări. Statele membre se asigură că utilizatorii din fiecare stat membru se pot baza pe oricare din următoarele excepții sau limitări existente atunci când încarcă și pun la dispoziție conținuturi generate de utilizatori în cadrul serviciilor online de partajare de conținut: (a) citate, critici, recenzii; (b) utilizarea în scopuri de caricatură, parodiere sau pastişe.”